

УДК: 316.74:32

Ляпіна Л.А., Миколаївський державний університет імені В.О. Сухомлинського

Ляпіна Людмила Анатоліївна – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології Миколаївського державного університету. Закінчила філософський факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка, аспірантуру Миколаївського державного педагогічного університету. У 2003 р. в Інституті політичних і етнонаціональних досліджень НАН України захистила кандидатську дисертацію. Досліджує проблеми виховання культури міжетнічного спілкування в південному регіоні України.

Пономарьов С.Ю., Миколаївський державний гуманітарний університет імені Петра Могили

Пономарьов Сергій Юрійович – магістр політології, аспірант факультету політичних наук Миколаївського державного гуманітарного університету імені Петра Могили. Коло наукових інтересів – політологічні аспекти державотворення в Україні.

Діалектика понять “культура” та “культура міжетнічного спілкування”

В роботі розглядається і обґрунтовується питання належності культури міжетнічного спілкування, що виступає цілісним духовним утворенням, до загального поняття культури як його складового елементу. Також увага приділяється характеру взаємозв'язків культури міжетнічного спілкування з іншими видами загальнолюдської культури в їх діалектичній єдності та протилежності.

The issue of the standard of interethnic communication being a unique spiritual formation and, at the same time, an integral part of the wider concept of culture, is dealt with in this article. More to that, particular attention is paid to the character of relation of the standard of interethnic communication to the variety of cultures and standards i.e political culture, moral etc. in their dialectics.

ПИТАННЯ діалектичного взаємозв'язку культури міжетнічного (міжнаціонального) носить перш за все характер загальнофілософський та теоретичний, і саме звідси витікає його актуальність. Але можна також говорити про те, що це питання носить велике практичне значення. Культура міжетнічного спілкування як специфічне духовне утворення, вид духовно-практичної діяльності є важливим соціальним феноменом, фактором суспільного життя. Процес якісних змін усіх сторін життєдіяльності українського суспільства, становлення та суперечливий характер його національних та міжнаціональних і міжетнічних відносин в умовах побудови національної держави, з одного боку, та потреба відродження та зміцнення духовних, моральних, гуманістичних цінностей в умовах їх нівелювання, з іншого, визначили різке зростання ролі культури у формуванні якісно нових відносин у суспільстві. Звідси випливає необхідність детальнішого та глибшого дослідження культури міжнаціональних відносин як особливо-

го соціального явища, складової частини та невід'ємного елемента загальнолюдської культури, культури людських відносин і культури українського суспільства.

Питання взаємозв'язку культури міжетнічного спілкування з іншими видами, складовими частинами культури в єдиному процесі культуротворчої діяльності людей різних національностей є доволі малорозробленим і недослідженим у сучасній вітчизняній літературі. Джерела, на які ми спираємося в цій роботі, а саме – праці таких авторів, як Ю.І. Римаренко, І.І. Серова, В.А. Скуратовський, С.К. Шермухамедов та ін., присвячені виключно питанням визначення поняття “культура міжнаціонального спілкування”, його теоретичного наповнення та проблемам регулювання цього виду культури.

Перед тим, як поглиблюватися в дослідження особливостей взаємозв'язку певних частин загального поняття культури та культури міжетнічного спілкування, вважаємо за необхідне навести основні визначення та характеристики цих понять з метою відповіді на питання, чи є вони споріднени-

ми і чи мають вони загальну базу і підстави для порівняння.

Культура (від латинського *cultura* – оброблення, виховання, утворення, розвиток, шанування) – історично визначений рівень розвитку суспільства і людини, виражений в типах і формах організації життя і діяльності людей, а також у створюваних ними матеріальних і духовних цінностях.

Прийнято поділяти культуру на матеріальну і духовну відповідно до двох основних видів виробництва – матеріального і духовного. Оскільки про культуру не можна говорити як про абстрактне явище, то вагомим складовим його елементом буде соціальний елемент або такий, в якому поєднуються як матеріальне, так і духовне начала (Е. Шейн, Н. Деметр, Р. Уотерман, І. Оучі та ін.).

Крім того, в питаннях дослідження культури культурологи і антропологи виділяють ще дві найважливіші складові культури, згадування про які є важливою основою даного дослідження. По-перше, виходячи з того, що культурні цінності формуються на основі досвіду людей і добору видів їхнього поведіння, то культури є різними. Це, в свою чергу, є приводом для конфліктів між культурами, в тому числі і відкритих зіткнень; також для формування почуття етноцентризму (зверхність власної культури) та культурного релятивізму (оцінка іншої культури з позиції своєї), які в жодному разі не сприяють розумінню між представниками двох різних етносів, народностей, культур в межах одного суспільства (У. Самнер та ін.). З іншого боку, це є приводом до опрацювання теорії і практичного розвитку культури міжетнічного спілкування як засобу згладжування або повного вирішення національних конфліктів у межах одного суспільства [1].

По-друге, в теоріях культури завжди важливе місце приділялося мові, а особливо системам комунікації і безпосередньому спілкуванню, метою якого є згуртування суспільства. Динамізм у всіх сферах життя суспільства, соціальної діяльності людей в сучасних умовах обумовлює адекватність багатьох форм спілкування. Спілкування поряд з діяльністю виступає найважливішою умовою функціонування і розвитку суспільних відносин, суспільства в цілому, а також процесу, формування і розвитку особистості, її духовно-морального вигляду, культури, свідомості (Б. Уорф та ін.).

Найважливішою складовою частиною

загального процесу спілкування є міжетнічне (міжнаціональне) спілкування. Невід'ємним атрибутом процесу спілкування людей є його культура [2]. Звідси найважливішим різновидом культури спілкування є культура міжнаціонального спілкування, що являє собою складову частину всієї системи культури, культури людських відносин. Культура міжнаціонального спілкування виступає як найважливіший спосіб розвитку людської життєдіяльності в процесі національних і міжнаціональних відносин, реалізації і взаємозбагачення сутнісних сил людини, сферою його самореалізації, самоствердження, соціальним регулятором і саморегулятором взаємин людей – представників різних національностей [3].

У дослідженні І.І. Серової культура міжнаціонального спілкування розглядається як система характерних для особистості, націй і соціальних груп чи суспільства в цілому ідей і представлень, способів, форм, видів специфічної культурної діяльності, здійснюваної з метою поглиблення процесу взаємодії людей різних національностей, що сприяє утвердженню зрілих соціально-психологічних стереотипів мислення і поведіння [4].

Культура міжетнічного спілкування, з погляду С. Шермухамедова, – це "реалізація взаємозалежних інтересів націй і народностей у процесі економічного, соціального і духовного життя на принципах рівноправності, інтернаціоналізму, взаємодопомоги на благо кожної нації, кожної народності, що складе благополуччя всієї міжнаціональної держави. Призначення культури міжнаціональних відносин – здатність до більш заглибленого пізнання етносами один одного і посилення взаємин між ними [5].

На думку В.А. Скуратовського, культура міжнаціонального спілкування – це визначена система духовних цінностей (ідей, поглядів, почуттів), норм поведіння, форм діяльності в різних сферах громадського життя в процесі взаємин соціально-етнічних спільностей, колективів, окремих особистостей – представників різних національностей, в основі яких лежать національна самосвідомість, етнічна рівність, дружба, довіра, повага, гуманізм, непримиренне відношення до націоналізму, шовінізму, расизму, єдність національного і загальнолюдського з метою всебічної гармонізації, гуманізації національних і міжнаціональних відносин, загального прогресу суспіль-

ства [6].

З аналізу понять доходимо висновку, що культура міжетнічного спілкування – один з найважливіших способів функціонування духовної культури, культури людських відносин. Культура міжнаціонального спілкування пронизує всі основні види культури – політичну, правову, моральну та інші. Вона являє собою сукупність ціннісних елементів кожного виду культури, проникаючи в який, можна знайти елементи культури міжетнічного спілкування. Всі елементи культури міжнаціонального спілкування тісно пов'язані і певним чином взаємодіють з кожним видом культури, його елементами.

Першочерговим за значенням є взаємозв'язок культури міжнаціонального спілкування як складової частини духовної культури з матеріальною культурою. Оскільки в основі матеріальної культури лежить праця, а остання, як і культура, є продуктом матеріально-перетворюючої і духовної діяльності людини, то взаємозв'язок цих двох типів культур стає очевидним.

Представляється актуальним дослідження взаємозв'язку культури міжнаціонального спілкування з політичною культурою, що являє собою єдність політичного мислення й політичної діяльності. Важлива сторона взаємозв'язку досліджуваних видів культури виявляється в тім, що реальний, суперечливий процес національних і міжнаціональних відносин, спілкування народів носить політичний характер. Тому поняття культури міжнаціонального спілкування і політичної культури тісно пов'язані з придбанням особистістю глибоких політичних знань і політичного досвіду, формуванням політичних поглядів, почуттів, ідеалів, інших цінностей, що складають сферу політичної свідомості [7].

Суперечливість взаємозв'язку цих двох видів культур полягає в їх взаємозалежності у процесі виховання політично і національно свідомих громадян. Виховання високої політичної культури стикається з проблемою невисокого стану культури міжетнічного спілкування значної частини людей. І, навпаки, необхідність ефективного включення цінностей культури міжетнічного спілкування в реальний процес корінного перетворення громадського життя суперечить низькому рівню політичної культури [8].

Розкриваючи взаємозв'язок культури міжнаціонального спілкування з політичною культурою, вважаємо за необхідне подивитися на зв'язок досліджуваної культури з крайнім проявом останньої – з патріотичною культурою. В даному питанні важливо за основу взяти саме поняття патріотизму або патріотичної культури, за визначенням В.А. Скуратовського [9]. Вважаємо, що патріотизм – це сумлінна праця в ім'я всього суспільства, спрямована на прогрес усіх націй і народностей кожної країни, на гармонізацію міжнаціональних відносин, а не ствердження національної винятковості одного етносу в межах суспільства. Саме на базі такого патріотизму і формується в особистості культура міжнаціонального спілкування.

Наступним питанням в даному дослідженні повинне стати питання взаємозв'язку культури міжетнічного спілкування і правової культури, що являє собою сукупність знань, поглядів на юридичні права і норми у людей різних національностей. Свідоме відношення особистості до вимог права, що містить у собі і цінності міжнаціонального спілкування, сприяє вихованню поважного відношення до законів, що виражають волю різних народів. З іншого боку, правова культура і її формування сприяють закріпленню у свідомості, психології і поведженні особистості стійких рис культури міжнаціонального спілкування.

Взаємозв'язок культури міжнаціонального спілкування і правової культури, однак, носить суперечливий характер. Виявляється це, зокрема, у протиріччі між необхідністю розвитку в кожній особистості високої правової й інтернаціоналістської свідомості, поважного відношення до законів, з одного боку, і незрілою правосвідомістю, низькою правовою культурою людей. Крім зазначеного, варто назвати протиріччя між необхідністю найбільш повного відображення як у законодавстві, так і в правосвідомості принципу рівності людей різних націй перед законом [10].

Істотний інтерес представляє і проблема взаємозалежності культури міжнаціонального спілкування і моралі. Стаючи внутрішньою переконаністю особистості, культура міжнаціонального спілкування перетворюється в найважливішу рису моральних цінностей, моралі. Висока культура міжнаціонального спілкування особистості вияв-

ляється у всіх областях моралі – моральній свідомості, моральному поведженні і моральних відносинах.

При дослідженні діалектики культури міжетнічного спілкування і моральної культури важливо особливу увагу звернути на той факт, що духовно-моральне життя людей – представників різних національностей – складний, суперечливий процес, що увібрав у себе свідоме і стихійне, прогресивне і віджило, національне й інтернаціональне. Варто також згадати протиріччя між словом і справою, коли у людей освіченість, знання цінностей культури міжнаціонального спілкування, норм і вимог моралі розходяться з їхніми практичними справами, що не повною мірою відповідають, а то і суперечать вимогам, пропонованим до них суспільством [11].

Представляється важливим і актуальним осмислення проблем взаємозв'язку культури міжетнічного спілкування з релігійною культурою. Він полягає, в першу чергу, в тім, що обидва ці типи культури відбивають духовні підвалини народу з різними світоглядними, зокрема релігійними, орієнтаціями і цінностями, що релігія займає важливе місце в культурі, а основні антиподи даних видів культури – прояви націоналізму і релігійного екстремізму – виступають у єдності. Важливо активно використовувати гуманістичну роль церкви, християнських цінностей у зміцненні у свідомості як віруючих, так і людей інших світоглядних поглядів цивілізованого ставлення до людей іншої національності, чого так бракує в наш складний час національних конфліктів і трагедій. Тільки на основі єднання всіх духовних сил суспільства, людей усіх національностей, незалежно від їхніх світоглядних орієнтацій, серед яких важливе місце

займають релігійні цінності, можливі міжнаціональна консолідація, плідне співробітництво народів, формування аналізованого виду культури.

Діалектичність взаємозв'язку тут полягає в негативному ставленні до іновірців, що не може не позначатися на зростанні на цій основі націоналістичних проявів, ускладнює процес формування у свідомості людей правильного сполучення національного й міжнаціонального [12]. Подолання такого відношення складає найважливішу задачу процесу формування як культури міжнаціонального спілкування, так і релігійної культури.

З усього вищесказаного випливає, що культура міжетнічного спілкування є складовою і невід'ємною частиною поняття загальнолюдської культури. Саме поняття і процес спілкування є тією точкою дотику, яка об'єднує ці поняття і уможливує їх порівняння.

Виступаючи як найважливіший елемент, частина духовної культури, цінності культури міжнаціонального спілкування впливають на всі сфери суспільної свідомості, збагачуючи їхній зміст. Особливо варто відмітити істотний вплив культури міжнаціонального спілкування на ті компоненти життєдіяльності суспільства, його культури, що відбивають загальнолюдські інтереси людей різних національностей. У той же час культура міжнаціонального спілкування збагачує, поглиблює свій зміст за рахунок всіх інших видів культури. Цей діалектичний, суперечливий взаємозв'язок дозволяє процесу формування і розвитку культури міжнаціонального спілкування виконувати свою найважливішу функцію з гармонізації міжнаціональних відносин, твердження різноманітних форм спілкування народів.

Література

1. Национальные отношения. Словарь / Под ред. В.Л. Калашникова. – М., 1997. – С. 67.
2. Философия и культура: XVII Всемирный философский конгресс: проблемы, дискуссии, суждения. – М., 1987. – С. 68.
3. Скуратовский В.А. Культура межнационального общения: проблемы регулирования и саморегулирования. – К., 1991. – С. 13.
4. Серова И.И. Культура межнационального общения как объект исследования // <http://ppf.uni.udm.ru/content/2002/etnos/serova.html>
5. Шермухамедов С.К. К вопросу о культуре межнационального общения // Философия науки. – 1990. – № 8. – С. 34.
6. Скуратовский В.А. Культура межнационального общения: проблемы регулирования и саморегулирования. – К., 1991. – С. 15.
7. Там же. – С. 18.
8. Там же. – С. 21.
9. Там же. – С. 21.
10. Там же. – С. 25-26.
11. Там же. – С. 28-29.
12. Основы этнодержавознавства: Підручник для вузів / За ред. Ю.І. Римаренка. – К., 1997. – С. 79.